

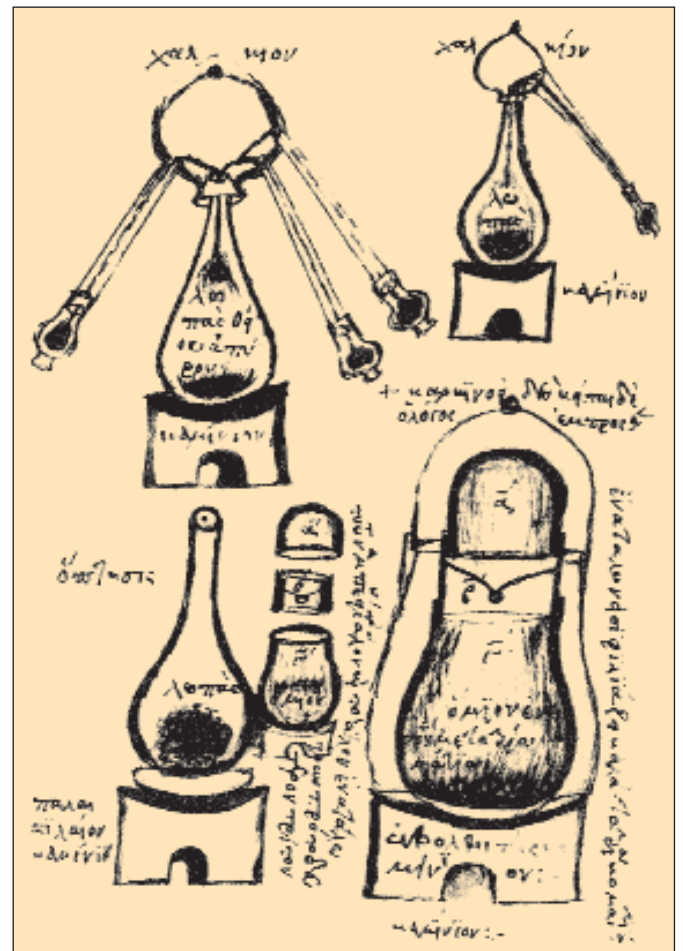
Η Αλχημεία: μικρό ιστορικό

Η Χημεία ως επιστήμη δεν είναι τόσο παλαιά, όπως είναι η Γεωμετρία και η Αστρονομία. Ιδρύθηκε πάνω στα λείψανα ενός παλαιότερου επιστημονικού συστήματος, ημιχημικού, του οποίου την εικόνα μπορεί να συνθέσει κανείς σιγά-σιγά με γνώσεις που συλλέγει από την Μεταλλουργία, την Ιατρική, την Βιοτεχνία και την Οικιακή Οικονομία. Το «ημιθετικό» αυτό σύστημα είναι η Αλχημεία, η οποία υποστήριζε ότι πλούτιζε τους μύστες της, αφού τους προσέφερε την γνώση για την κατασκευή του χρυσού και του αργύρου, τους προφύλασσε από τις ασθένειες, με την πανάκεια, και γενικά τους χάριζε την πλήρη ευδαιμονία.

Φαινομενικά, η ιστορία της Αλχημείας είναι αρκετά σκοτεινή, εφόσον είναι μια επιστήμη χωρίς αποδεδειγμένη φανερά αξία. Αναφαίνεται ξαφνικά στους χρόνους της πτώσεως του ρωμαϊκού κράτους, τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες, και διαμέσου μυστηρίων και συμβόλων αναπτύσσεται κατά τον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, χωρίς ποτέ να ξεπερνά τα όρια απόκρυφης διδασκαλίας η οποία εδίωνε και οι χειριστές της, επιστήμονες και φιλόσοφοι, συνεχόντο με μανιακούς και αγύρτες, κάποτε και με εγκληματίες. Οι πλείστοι μελετητές της Αλχημείας, ως αρχαιότερες γραπτές μαρτυρίες γι' αυτήν δέχονται σχετικά αποσπάσματα Ελλήνων και Ρωμαίων συγγραφέων των πρωτοχριστιανικών αιώνων, όπως και τους ελληνοιστικούς παπύρους της Αιγύπτου, που φυλάσσονται στη Λυόν. Αυτοί είναι μαγικοί και αλχημικοί μαζί, και γράφτηκαν τον 3ο και 4ο αιώνα. Ανάλογα είναι και τα αλχημικά ελληνικά χειρόγραφα που φυλάσσονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων, από την εποχή του Φραγκίσκου Α', καθώς και ποικιλία, ελληνικών πάλι, χειρογράφων σε περγαμηνές, του 10ου έως και 12ου αιώνα, τα οποία βρίσκονται στην Βιβλιοθήκη του Αγίου Μάρκου στην Βενετία. Τα κείμενα των περισσότερων συγγραφέων και οι πραγματείες που περιέχονται στα χειρόγραφα αυτά υπάρχουν και σε παπύρους του 8ου αιώνα, γραμμένα από πολυγράφους Βυζαντινούς και Άραβες. Είναι ενδιαφέρουσα η αντιπαραβολή αυτών των κειμένων προς τα κείμενα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλους και άλλων Ελλήνων φιλοσόφων, ακόμα και προσωκρατικών, διότι δίνει απροσδόκητες διασαφηνίσεις σχετικά με τις θεωρίες των πρώτων αλχημιστών, οι οποίοι πλέον ξεφεύγουν από τα στενά χρονικά όρια που τους είχαν επιβληθεί μέχρι τούδε και φαίνονται να ξεκινούν, σχεδόν, από τους ομηρικούς χρόνους. Πράγμα που μας κάνει να κατανοήσουμε γιατί οι αλχημιστές του 4ου αιώνα υποστήριζαν ότι είναι νέοι ερμηνευτές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλους. Παράλληλα, το όνομα της Χημικής Φιλοσοφίας δεν αναφέρεται πουθενά, και αυτό επειδή η Χημεία από την αρχή της εμφανισιάς της θεωρήθηκε φυσική φιλοσοφία, και πήρε το όνομα Αλχημεία, κατά τον 8ο αιώνα, οπότε και την αναφέρει το αραβικό σύγγραμμα «Kitab-al-Fihrist», μια συλλογή εγκυκλοπαιδικού

περιεχομένου, η οποία περιείχε ονόματα συγγραφέων και τίτλους των γνωστών βιβλίων Αλχημείας που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή.

Όπως σε κάθε επιστημονικό θέμα, δίπλα στους πρακτικούς εμφανίζονται από πολύ νωρίς και θεωρητικοί, οι οποίοι πολλές φορές έχουν την αξίωση να επιβληθούν και να κατευθύνουν τους πειραματιστές. Ιδιαίτερως οι Έλληνες, οι οποίοι

1. Άμβυκες από ελληνικό χειρόγραφο.

2. Αιγύπτιοι μεταλλεργάτες φουσουν την φωτιά για να την δυναμώσουν.

ασχολούνταν με την μετατροπή των μυστικών και θρησκευτικών θεωριών της Ανατολής σε φιλοσοφία, διαμόρφωσαν εντυπωσιακές μεταφυσικές θεωρίες για την σύσταση των σωμάτων και της μετουσίωσής τους. Οι θεωρίες αυτές εμφανίζονται από τις αρχές της Αλχημίας και έχουν πηγή την διδασκαλία της Ιωνικής Σχολής και των φυσικών προσωκρατικών φιλοσόφων για τα στοιχεία και την πρώτη Αρχή της δημιουργίας του Σύμπαντος. Αυτή η πρώτη Αρχή ήταν η μοναδική, αρχική συνιστώσα της δημιουργίας της ύλης και η μελέτη της εξεφράζετο ως Αρχή μία ή Αρχημία ή, τέλος, λόγω του ότι το ρ και το λ είναι εναλλασσόμενα σύμφωνα, ως Αλχημία (αδερφός, αδελφός, Αλβανός, Αρβανίτης), όπως παρέμεινε πλέον στην βιβλιογραφία, την αραβική και την Δυτική.

Περισσότερο ιδεαλιστικές είναι οι πλατωνικές απόψεις (*Τίμαιος*) για την πρωταρχική ύλη, η οποία αργότερα αντικαταστάθηκε από τον υδράργυρο των φιλοσόφων και εν συνεχεία την πήραν οι Άραβες και οι μύστες του Μεσαίωνα και διατηρήθηκε μέχρι την εποχή του Λαβουαζιέ. Είναι δηλαδή σαφές, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι οι ρίζες των αλχημιστικών θεωριών, όπως τις εννόησαν οι Έλληνες της Αλεξανδρείας και οι οποίες μεταβιβάστηκαν στους Άραβες και από αυτούς στους δυτικούς συγγραφείς του Μεσαίωνα, βρίσκονται στη διδασκαλία της Ιωνικής, της Πυθαγόρειας και της Πλατωνικής Σχολής. Όμως, για να κατανοήσουμε τον αληθινό χαρακτήρα και το φιλοσοφικό πνεύμα μιας επιστήμης, πρέπει να την τοποθετήσουμε στο ιστορικό της πλαίσιο. Και αυτό είναι ιδιαίτερα αναγκαίο όταν πρόκειται για μια διδασκαλία όπως αυτή της Αλχημίας, που είναι ταυτοχρόνως πραγματική και μυστική.

Οι ελληνικοί πάπυροι της Βιβλιοθήκης της Λυόν, που προέρχονται από τις αιγυπτιακές Θήβες, μας δίνουν συνταγές όμοιες με εκείνες των Ελλήνων αλχημιστών, ασφαλώς παρμένες από τις ίδιες πηγές, γιατί και οι τίτλοι τους είναι ίδιοι και δίνουν στην παρασκευή τους τις ίδιες πρακτικές, τόσο τις συνήθειες, όπως καθαρισμό, βαφή, συγκόλληση μετάλλων, επιχρυσωση, επαργύρωση, συνδυασμό κραμάτων και άλλες πολλές, όσο και τις απόκρυφες, όπως η τέχνη του διπλασιασμού του βάρους του χρυσού, η παρασκευή αργύρου και η παρασκευή κράματος χρυσού και αργύρου. Στα παραδείγματα αυτά χρησιμοποιούνται κοινά ιερογλυφικά σημεία της αλχημιστικής τέ-

χνης, έτσι που καθίσταται εμφανές πως οι αλχημιστές παρέλαβαν από μια κοινή πηγή αυτούς τους αιγυπτιακούς και συμβολικούς τύπους των χειρογράφων τους. Πηγή η οποία, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, υποτίθεται πως ήταν αυτή των γνώσεων και των γραφών των Αιγυπτίων αρχιερέων (εικ. 2) και αυτό, επειδή σε μια πρώτη εξέταση φαίνεται ότι το αλχημικό στοιχείο του ύδατος είναι το ίδιο με το αντίστοιχο αιγυπτιακό ιερογλυφικό. Το ίδιο συμβαίνει με εκείνο του Ηλίου, ενώ το σύμβολο του Ερμού ταυτίζεται με εκείνο που δηλώνει τον πλανήτη Ερμή στο αιγυπτιακό Ημερολόγιο των Μηνών (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 297) και το οποίο εν συνεχεία χρησιμοποιήθηκε για τον κασσίτερο και τον υδράργυρο.

Στο «Ελληνικό Αλχημικό Λεξικό» (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 20) η λέξη «κνούφιο», η οποία θεωρείται συνώνυμο του αποστακτήρα (εικ. 1), πιθανότατα προέρχεται από τον αιγυπτιακό θεό Κνούφη. Παράλληλα, κατά τον Στέφανο, γιατρό και αλχημιστή του 7ου αιώνα, ο Όσιρις ήταν συνώνυμος του μολύβδου και του θείου, πράγμα που επαληθεύεται και από το αλχημικό λεξικό (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 21). Ο αλχημιστής Ολυμπιόδωρος παραβάλλει την χημεία με την ταφή του Όσιρη, του οποίου τα μέλη ήταν κρυμμένα και το μόνο φανερό ήταν το πρόσωπο, παίρνοντας την όψη πραγματικής

3. Ο Οσάνης ο Μήδος, δάσκαλος του Βώλου της Μένδης, γνωστός και ως Ψευδο-Δημόκριτος. Μικρογραφία του 17ου αι.

4. Οι αλχημιστές του Μεσαίωνα επηρεάζονταν πολύ από τα κείμενα του Γαληνού και του Αριστοτέλους, τους οποίους τιμούσαν ως αλχημιστές, όπως δείχνει το εξώφυλλο της *Αλχημίας* του 1606.

μούμιας σε θήκη (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 210, χφ. Αγίου Μάρκου, φ. 174).

Με την σειρά τους, οι Αιγύπτιοι αλχημιστές παρουσίαζαν ως τον πρώτον τους διδάσκαλο, εννοείται αποκρυφιστή, τον Δημόκριτο τον Αβδηρίτη. Περί τον 2ο αιώνα, ο Αιγύπτιος Βώλος της Μένδης έγραψε, με το ψευδώνυμο Δημόκριτος, σειρά παρατηρήσεων πάνω στην φύση, την φυσική και τον μυστικισμό. Το έργο περιέχει ανάμεικτα, πολύ καλά και πολύ κακά, στοιχεία και έγινε σχεδόν παντού αποδεκτό ως έργο αναμφισβήτητης αυθεντίας. Ο Πλίνιος το υιοθέτησε και τα ίχνη του τα συναντούμε ακόμα σε ορισμένες προλήψεις της υπαίθρου (Φαμπρίτσιους, *Ελληνική Βιβλιοθήκη*, L, I, V, κεφ. XXIX· Columelle, VII, κεφ. U. Βλ. και τις έρευνες του Μ. Βέλμαν, *Die Georgika des Demokritos*, Ακαδημία Επιστημών Πρωσίας). Ως βασικό έργο του Δημοκρίτου προτείνεται το *Φυσικά και Μυστικά*, το οποίο αποτελεί την βάση όλων των υπομνημάτων. Στο τέλος ακολουθεί η επωδός κάθε πραγματείας του Δημοκρίτου: «Φύσις γαρ την φύσιν νικά και η φύσις την φύσιν κρατεί». Αλλά δάσκαλος αυτού του Δημοκρίτου ήταν, κατά τον Πλίνιο και τους αλχημιστές, ο Οστάνης ο Μήδος (εικ. 3). Και όχι μόνον αυτό, αλλά ο Ψευδο-Δημόκριτος προβάλλει τις πειραματικές εργασίες των μυημένων Περσών στους Αιγυπτίους, στην επιστολή του προς Λεύκιππον (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 258), καθώς και σε υπόμνημά του προς τον Συνέσιο.

Ο Έλληνας αλχημιστής Ζώσιμος επικαλείται στα κείμενά του τα βιβλία των Περσών Προφητών και ο Ψευδο-Ζωροάστρης, για τον οποίο γράφει ο Πορφύριος, αναφέρεται στο έργο του Ζώσιμου. Ο Ψευδο-Ζωροάστρης είναι κάποιος αποκρυφιστής, σύγχρονος των αλχημιστών, ο οποίος κρύβεται πίσω από το όνομα του αρχαίου Ιρανού Προφήτη, και αναφέρεται ως συγγραφέας πραγματειών Ιατρικής και Αστρολογίας, αποσπάσματα των οποίων διέσωσαν τα «γεωπονικά» (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2249, φ. 97, χφ. Αγίου Μάρκου, φ. 190).

Παράλληλα, ο Ολυμπιόδωρος αναφέρει τις *Κυρανίδες* ή *Περί θείων διατάξεων βίβλους* (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 214), πράγμα που μας οδηγεί πάλι στους Πέρσες κατά τα τέλη του 3ου αιώνα. Σώζεται πράγματι ένα βιβλίο με αυτόν τον τίτλο, το οποίο εκδόθηκε από τον Φαμπρίτσιους, και στο οποίο γίνεται λόγος για 24 πολύτιμους λίθους και για 24 βότανα, με τις μαγικές και θεραπευτικές τους ιδιότητες. Και ο Γαληνός αναφέρει την *Κυρανίδα Βίβλο*, καθώς επίσης και οι πρώτοι αλχημιστές (εικ. 4). Και οι Άραβες θεωρούσαν τον Γαληνό (131-201 μ.Χ.) περισσότερο αλχημιστή παρά ιατρό-φαρμακολόγο, υπάρχουν δε αποσπάσματα έργων του αναφερόμενα στην Αλχημία, τα οποία βρίσκονται στην Βιβλιοθήκη του Καΐρου.

Alchemy: A Brief Review

The history of Alchemy deceptively appears quite dark, since the value of this science is not at all obvious. Alchemy suddenly appears in the years of the Fall of the Roman Empire, that is in the Early Christian centuries, and it is developed through mysteries and symbols during the European Medieval era. However, it does not manage to exceed the boundaries of the persecuted at that time apocryphal doctrine, and its representatives, scientists and philosophers, were confused with maniacs and charlatans, even with criminals. Most scholars consider the Early Christian Greek and Roman texts on Alchemy as well as the Hellenistic papyri of Egypt, which date from the third and fourth century and are presently kept in the Biblioth que Municipale in Lyon, France, as the earliest written sources on the subject. Of equal importance are the Greek manuscripts on Alchemy that have been sheltered in the Biblioth que Nationale in Paris since the time of Francis I and also a variety of Greek manuscripts of the tenth to twelfth century, written on parchment, in the Biblioteca Marciana in Venice. Most of these texts and treatises have survived in papyri thanks to the meticulous and laborious efforts of Byzantine and Arab scribes. The comparison of these texts with the writings of Greek philosophers, Plato and Aristotle in particular, is very interesting since it elucidates the theories of the first alchemists.